

Світлана Савойська

МОВНО-ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ ЯК НАСЛІДОК «МОДЕРНІЗАЦІЇ» ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглядаються мовно-політичні конфлікти як наслідок “модернізації” освітньої сфери України. Автор вважає, що ці конфлікти виникли на ідеологічній основі, де немає єдності і порозуміння між двома великими політичними силами – національно-демократичною та лівоцентристською, що гальмує поширення української мови в освітній сфері, особливо на Півдні, Сході та в АР Крим.

Ключові слова: мовно-політичний конфлікт, освітня сфера, “модернізація”, політичні сили, державна влада, південно-східний регіон.

Svitlana Savojsky. Language and political conflicts as result of “modernisation” of an education sphere of Ukraine at the present stage. In article are considered language and political conflicts as result of «modernisation» of an education sphere of Ukraine. The author considers, that these conflicts have arisen on an ideological basis where there is no unity and a consensus between two great political forces –

national-democratic and left-centrist that expansion of the Ukrainian language in an education sphere, especially in the South, the East brakes, and also in AP Crimea.

Keywords: *language and political conflicts, an education sphere, «modernisation», political forces, the government, southeast region.*

Справжня модернізація освітньої сфери в українській незалежній державі розпочалася ще на початку 90-х рр. минулого століття. Тоді в освітні навчальні заклади було введено ряд дисциплін, які в Українській РСР не вивчалися, – це “Історія України”, “Українська мова за професійним спрямуванням”, “Ділова українська мова”, “Соціологія”, “Політологія”, “Історія української культури” та ін. “Українська мова” як предмет та мова навчання протягом 90-х рр. почала поширюватися в усіх сферах суспільного життя та в усіх регіонах України. Це не схвалювали ліві політичні сили держави, які успадкували від Радянського Союзу авторитарні методи управління та принципи розвитку українського суспільства і держави. Паралельно з цим у незалежній Українській державі народжуються демократичні сили, які запроваджують нове мислення та стереотипи життя, що є більш прогресивним і несумісним зі старими нормами і традиціями. Ліві і праві політичні сили і до цього часу по-різному уявляють поширення української мови в освіті, релігії, засобах масової інформації тощо. Ліві політичні сили демократичних держав Європейського Союзу, на відміну від лівих політичних партій України, захищають державну мову і культуру власного народу, тому і перемагають на парламентських та президентських виборах. І навпаки, ліві і лівоцентристські політичні сили України намагаються загальмувати поширення української мови на Сході та Півдні держави, оскільки в їх лавах є політики, політологи, експерти, журналісти і вчені, які не знають української мови, не бажають її вивчати, вважають її неповноцінною і, взагалі, з підозрою ставляться до всього українського. Тому на чергових парламентських і президентських виборах український народ дасть належну оцінку діяльності лівих і лівоцентристських політичних сил. Зокрема, є декілька причин їх нега-

тивного ставлення до української мови – це пережитки радянської системи, комплекс меншовартості, зросійщення значної частини етнічних українців, гальмування поширення української мови в усіх сферах суспільного життя, зокрема в освітній; політизація мовної сфери, спекуляція мовною проблемою, використання її під час виборчих перегонів тощо. У зв'язку з цим мовне питання політизувалося і стало джерелом протиріч політичних сил – національно-демократичної та лівоцентристської. Остання з них на сьогодні час має державну владу та захищає інтереси російської мови і культури.

Таким чином, на основі політизації мовної проблеми та суперечностей між лівими і правими політичними силами, протистояння яких на стадії формування перебували у латентній формі, виникли мовно-політичні конфлікти на законодавчому рівні, в релігійній, інформаційній, діловій, побутовій, освітній та інших сферах суспільного життя. Освітня сфера виявилася однією з найчутливіших та найвразливіших. Тому мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати сутність, розвиток і характер мовно-політичних конфліктів, що виникли між владою та місцевою громадою і які відбуваються в сфері освіти. Ці конфлікти, як правило, вирішуються в судах не на користь позивачів-освітян або позивачів-громадян. Власне, у цьому конфлікті зіткнулися інтереси влади з інтересами освітян, студентів, учнів та їх батьків. Хвиля протестів проти політики влади в освітній сфері продовжує наростати.

Окремі аспекти цієї актуальної проблеми розглядають у своїх працях такі українські та зарубіжні вчені, як І.Ващенко, А.Гірник, С.Гиренко, Л.Дубчак, М.Жулинський, П.Келлет, Г.Козирев, Т.Костюк, Е.Мамонтова, Р.Михайленко, М.Роговенко, Л.Скібіцька, П.Прибутько, М.Цюрупа, Л.Чупрій та інші. Окремі з них справедливо зауважують, що ті проблеми, які можуть легко спровокувати конфліктну ситуацію, варто не актуалізувати, а вирішувати законними і правовими методами. Наприклад, навколо створення спільного з росіянами підручника з історії відбувається багато дискусій. Окремі політики, соціологи, освітяни і вчені не можуть зрозуміти, як це можна зробити і для чого це робити, якщо зважити, що підручник з

історії покликаний формувати національну свідомість та виховувати патріотичні почуття до власної Вітчизни. З іншого боку, такі суперечливі теми, як Полтавська битва, Переяславська рада, визвольна боротьба ОУН-УПА тощо не можуть, на думку докторанта Національного інституту стратегічних досліджень Л.Чупрія, однаково тлумачитися українською і російською сторонами [1, с. 18–26].

Тобто, такі болючі теми, які торкаються історії, звичаїв, традицій народу, його релігії, культури, освіти, мови, які по-різному тлумачаться політичними лідерами, політологами, експертами, соціологами, бажано не актуалізувати, оскільки вони можуть призвести до непорозуміння, протистоянь та відкритих конфліктів. А оскільки мовна проблема, як справедливо зазначає А. Мамонтова, давно вийшла за межі етнолінгвістичної сфери і стала політичною, то мовною проблемою стали спекулювати політики та використовувати її під час виборів. Усе це, а також поширення в одній державі двох мов, призводить, на її думку, до соціальної напруги і протистоянь, які перешкоджають формуванню національної ідентичності. Науковець вважає, що Україна може залишитися генератором конфліктів на мовному ґрунті, якщо державна політика в галузі освіти і культури не буде спрямована на самоусвідомлення громадянами України державної ідентичності, посилення престижу державної мови у суспільстві та підвищення її авторитету у світі [2, с. 27–35].

На мовну проблему, яку неприпустимо політизувати особливо нині, звернув увагу доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук України М.Жулинський. Він зауважив, що політизувати мовну проблему небезпечно саме у цей час, коли викристалізується історична самосвідомість, посилюється почуття належності до мовно-культурної спільноти та мовно-етнічної спільноти. Він закликає пам'ятати, що держава, яка утверджує свій престиж у свідомості українського народу та в світовому співтоваристві, має проводити чітку державну політику у сфері мовного режиму. А російській мові, на його думку, немає потреби надавати якоїсь особливої, неприродної офіційної функції, що призведе до “мовного роздвоєння” не лише в українському, а й у російському

середовищі, де українська мова не пов'язана з духовним життям етносу, з його національною самосвідомістю і культурою [3, с. 145–146].

Зовсім інше стверджує доктор філософії МАУП Т.Костюк, яка вважає, що в Україні мовної проблеми, мовних конфліктів, а тим більше мовного сепаратизму не існує взагалі. Якщо відкинути політичну складову всіх протистоянь і конфліктів, які відбуваються в пострадянській Україні на мовному ґрунті, то можна погодитися, що в державі не було жодного відкритого конфлікту на міжнаціональному та міжетнічному рівнях. Та й де ж вони візьмуться, якщо національні меншини в Україні, на думку Т.Костюк, забезпечені періодикою, телерадіопростором, культурно-мистецькими потребами, школами, вищими навчальними закладами краще на нашу думку, ніж українці в окремих регіонах, а особливо в АР Крим. Саме з цим важко не погодитися. Але мовні претензії час від часу висувуються з боку Росії, влада якої впевнена, що в Україні утискають російськомовне населення, не дають йому навчатися та послуговуватися рідною мовою. Це можна пояснити як втручання у внутрішні справи України та намагання розпалити міжнаціональну ворожнечу. Але, щоб зняти проблему політичних конфліктів, мабуть, буде недостатньо обмежитися лише підвищенням соціальних стандартів для українських громадян [4, с. 119–125].

І тим не менше, велика кількість вчених, зокрема Г.Козирев, вважає, що суспільство живе в конфліктному світі і що конфлікти, які виникають в усіх сферах життя, втягують нас у різні форми протиборства і є повсякденною реальністю нашого життя. У зв'язку з цим кожній людині важливо засвоїти мінімум теоретичних знань з конфліктології, щоб навчитися захищати свої інтереси в політичній боротьбі, правильно себе поводити в конфліктних ситуаціях та ефективно розв'язувати політичні конфлікти, які переважають у сучасному суспільстві [5, с. 1]. А щоб мовно-політичні конфлікти не виникали, необхідно, аби всі етноси мали рівні права для збереження і розвитку власної культури, що досягається, як вважають П.Прибутько, Р.Михайленко, Л.Дубчак і М.Роговенко, не виштовхуванням носіїв іншої культури за територіальні межі, а взаємною повагою і

терпимістю до відмінностей між ними [6, с. 78, 90]. Парадоксально, але фактом є і те, що етнічні українці у власній державі не можуть захистити своє право здобувати освіту українською мовою на Сході та Півдні держави, зокрема на Донеччині, Луганщині, в Одесі, АР Крим тощо. Такий стан речей провокує мовно-політичні конфлікти, які варто розуміти як зіткнення політичних опонентів, влади і народу в бажанні реалізувати власний інтерес, який пов'язаний з захистом та поширенням рідної мови в освіті усіх регіонів держави. Щоб захистити власні права в сфері освіти, на акцію протесту проти політики влади, яку вона проводить у цій царині, час від часу виходять студенти та освітяни вищих навчальних закладів, які щоразу наптовхуються на спротив силових органів влади. Таким чином, мирна акція, яка, на думку студентів, повинна була стати альтернативою форуму міністрів освіти європейських країн, що проходив 22 вересня 2011 р. у Києві, черговий раз перетворилася на конфлікт між силовим інститутом влади та студентами. Зокрема, останні вимагають звільнити Д.Табачника з посади міністра освіти і науки, молоді та спорту України, зупинити комерціалізацію освіти, ксенофобію в освіті, переведення освіти на самозабезпечення, збільшити державне фінансування, не скорочувати обсяг викладання фундаментальних дисциплін, покращити побутово-житлові умови студентів та матеріально-технічну базу університетів [7].

Отже, такі непоодинокі зіткнення влади і народу дають право стверджувати, що в сучасній Україні, як і в інших авторитарних державах, мовно-політичні конфлікти владою не розв'язуються, а придушуються. І навпаки, у розвинутих демократичних суспільствах, де політична система є інституціональною, політична напруга, яка проявляється у вигляді мітингів, демонстрацій, пікетувань і референдумів, рідко переростає у відкритий конфлікт, який, як правило, розв'язується конструктивним шляхом. Гальмує переростання політичної напруги у мовно-політичний конфлікт у демократичному суспільстві високий рівень політичної культури. В основі мовно-політичних конфліктів, які в сучасній Україні мають ідеологічне підґрунтя, лежать несумісні інтереси лідерів окремих політичних сил, де одні з них захищають інтереси російськомовної частини

громадян, інші – україномовної, яка бореться за поширення української мови в усіх сферах суспільного життя. Освітня галузь є сьогодні однією з найвразливіших та найактуальніших, якщо зважити, що інтереси 24% етнічних українців АР Крим в галузі освіти забезпечує лише одна україномовна гімназія у м. Сімферополі. А на Донеччині, де мешкає більше 50% етнічних українців, та в інших областях Півдня і Сходу України місцева влада, не без підтримки державної влади, закриває україномовні школи. Та де ж україномовним школам бути наповненими, коли українська мова та національна самосвідомість лише починають спинатися на ноги в російськомовному середовищі. А закриття україномовних шкіл загальмує поширення української мови насамперед там, де російська мова проголошена регіональною. Виходить, що державна влада з допомогою силових інститутів влади “намагається об’єднати” український народ на основі поширення російської мови і культури. А чи не варто запитати у 78% україномовних і російськомовних українців, чи вони цього хочуть? Якщо вони бажають зросійщуватися і надалі, то чому виходять на акції протесту, судяться з владою, вступають з нею у конфлікт. Нову акцію протесту, що виникла після закінчення роботи форуму міністрів освіти європейських держав і яка була спрямована проти політики влади в сфері освіти, спровокував інцидент, коли студентка КМА вступила в конфлікт з міністром освіти і науки, молоді та спорту України Д. Табачником [8].

Так, у 2010–2011 рр. мовно-політичні конфлікти розгорілися в Україні на регіональному рівні, які “намагаються розв’язати” силовий та судовий інститути влади. Причиною загострення конфлікту стався інцидент, коли місцева влада у день знань не пустила школярів і вчителів до школи, яку вона вирішила закрити. На цій стадії розвитку мовно-політичний конфлікт може перейти у нову фазу протиборства, якщо позов буде подано до Європейського суду. Цей конфлікт, у який втрутилися лідери опозиційних політичних сил, має національний характер, оскільки зачіпає інтереси української етнічної нації, які пов’язані зі збереженням та поширенням української мови в освітній сфері Південного Сходу України. Окремі політи-

ки і вчені вважають, що мовно-політичні конфлікти припиняться тоді, коли кожна мова буде виконувати призначену їй функцію: українська мова як державна та мова етнічної більшості має консолідувати весь український народ, а російська мова, як мова російської національної меншини, повинна забезпечувати інтереси тих, для кого вона є рідною. У противному разі мовна проблема буде і надалі розділяти український народ на “своїх” і “чужих” за принципом: “те, що дозволено своїм, не дозволено чужим”. Підтвердженням цього є суд над лідерами двох опозиційних політичних сил. З іншого боку, “модернізація” освітньої сфери, яку здійснює чинна українська влада, є причиною виникнення і поширення мовно-політичних конфліктів. В їх ескалації окремі політики і вчені звинувачують українську владу, зокрема Президента України, який обіцяє покарати винних у закритті україномовних шкіл, а насправді – і до цього часу нічого для цього не зробив [9].

Якщо у 2006–2009 рр. на Південному Сході держави мовно-політичні конфлікти існували у зв'язку з запровадженням російської мови як регіональної, то у 2010–2011 рр. ці протистояння пов'язані з закриттям україномовних шкіл. Проти мовно-політичної “модернізації”, яку сучасна українська влада проводить у сфері освіти, виступають мешканці певних регіонів, окремі депутати Верховної Ради України та інтелігенція, які у зверненнях до Д. Табачника та листах до В.Януковича просять не закривати україномовні школи. На знак протесту мешканці проблемних регіонів, інтелігенція, освітяни організовують мітинги та демонстрації на захист тих громадян, які хочуть, щоб їх діти навчалися не в двомовних школах, як пропонує влада, а в україномовних навчальних закладах. Вони вважають, що зменшення кількості годин, що виділяється для вивчення української мови у початковій школі, та закриття україномовних шкіл набули політичного характеру. На думку окремих вчених, тотальне закриття україномовних шкіл набуває великого розмаху там, де влада представлена Партією регіонів. А багаторазові обіцянки Президента України В.Януковича розібратися у цій проблемі та покарати винних у закритті україномовних шкіл не дали жод-

них результатів, мабуть, тому, що в Україні вивчати і знати українську мову не є актуальним питанням. Підтвердженням цього є позиція Д. Табачника, який вважає недоцільним, приймаючи на роботу, вимагати у державних службовців складання іспиту на знання української мови, історії та Конституції України [10].

Байдуже ставлення державних чиновників до мовно-освітніх проблем, наявних на Південному Сході держави, підриває авторитет усієї влади в Україні, яка, схоже, забула настанови великого китайського філософа Конфуція, який в основу політичного вчення поклав принцип суворого порядку, оснований на моралі. Він вважав, що інтереси держави не мають суперечити інтересам народу, а будь-яке насилля породжує протидію. В пострадянській Україні проблем в освітній галузі завжди було багато, починаючи від кадрових, навчально-методичного забезпечення навчальних закладів, скорочення годин на вивчення україномовних дисциплін і закінчуючи закриттям шкіл. У їх ліквідації, на думку багатьох українських вчених, зокрема опозиційних, винна чинна влада, яка намагається поширити в усіх сферах суспільного життя держави російську мову та надати їй статусу регіональної у 13 областях України, тобто там, де, на її думку, російська є рідною для 10% населення [11]. Тобто, необхідно перевірити, чи кожна російськомовна людина вважає своєю рідною мовою російську. До такої важливої події підготувався також Російський державний гуманітарний університет: він видав підручник з української мови для вищих навчальних закладів російською мовою, аби студенти змогли вивчати українську мову через посередництво російської. Основну частину тиражу планується направити до вищих навчальних закладів Росії, країн СНД, бібліотеки української літератури у Москві, посольства України, а також представникам української діаспори [12]. У той же час важко уявити, щоб підручник з курсу “Англійська мова” було видано для вищих навчальних закладів США у Росії російською мовою та розповсюджено в інших державах Північної Америки. Власне, дозвіл на розповсюдження такого підручника в Україні можна розцінювати як наступ на права, історію, культуру та державну мову українського народу, що може

актуалізувати черговий конфлікт в освітній сфері. А тим часом, захистити право навчатися українською мовою намагаються вибороти місцеві мешканці та опозиційні політичні сили у Донецькому апеляційному адміністративному суді, який підтримав рішення Центрального міського районного суду міста Макіївки про законність ліквідації Макіївською міськрадою загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання. Суд відхилив усі клопотання позивачів, оскільки закриття цих навчальних закладів, на думку суддів, відбувається згідно з “Регіональною дорожньою картою з оптимізації мережі бюджетних установ і видатків місцевих бюджетів на їх утримання”. Позивачі стверджують, що на правосуддя здійснював тиск макіївський міський голова О.Мальцев, який просив апеляційний суд “залишити скаргу без задоволення, а постанову Центрального міського районного суду – без зміни”[13]. Як не дивно, але закриття україномовних шкіл підтримує уряд України, зокрема Прем’єр-міністр М.Азаров, який заявив, що процес укрупнення шкіл є об’єктивний і неминучий. Тому мовно-політичні конфлікти спостерігаються на Одещині і Луганщині, де місцева влада запроваджує двомовні школи або закриває україномовні, а учнів переводить до двомовних навчальних закладів. На знак протесту батьки розпочали голодування, яке, як вони вважають, буде тривати доти, доки не буде скасовано рішення про ліквідацію україномовних шкіл [14].

Отже, замість того, щоб розв’язувати мовно-політичні конфлікти конструктивно, місцева влада намагається їх всіляко придушувати. Цей шлях веде українське суспільство до дезінтеграції, загострення нових протиріч, що може призвести до серйозних потрясінь. Порушують Конституцію України та чинне мовне законодавство України “великі українці”, тобто державні посадові особи, зокрема перший віце-прем’єр-міністр України А.Клюєв, віце-прем’єр-міністр України Б.Колесніков, перший заступник голови Адміністрації Президента України І.Акімова, міністр внутрішніх справ А.Могильов та багато інших чиновників високого рангу.

1. Чупрій Л. Історична освіта в Україні як складова державної політики пам'яті // Політичний менеджмент. – 2011. – №4.
2. Мамонтова Е. Мовний фактор у формуванні національної концептосфери: державотворчий аспект // Політичний менеджмент. – 2011. – №4.
3. Жулинський М. Нація, культура, література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури. – К.: Науково-виробниче підприємство “Видавництво “Наукова думка” НАН України”, 2010. – 557с.
4. Костюк Т. Сепаратизм в Україні: ілюзія чи реальна загроза // Політичний менеджмент. – 2011. – №4.
5. Козирев Г. Політична конфліктологія: навчальний посібник. – М.: ІД “ФОРУМ”: ІНФРА-М, 2008. – 432 с.
6. Прибутько П., Михайленко Р., Дубчак Л. та ін. Конфліктологія: Навч. посіб. – К.: КЕТ, 2010. – 136 с.
7. Міліція відпустила учасників антитабачної акції. Ті заявляють, що "Беркут" бив затриманих / 22 вересня 2011 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/09/22/6608001/>.
8. Я три дні тренувалась: студентка, ударившая Табачника, об'яснила причину свого поступка / 22 вересня 2011 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: [/http://korrespondent.net/ukraine/politics/1264128-ya-tri-dnya-trenirovalas-studentka-udarivshaya-tabachnika-obuyasnila-prichinu-svoego-postupka](http://korrespondent.net/ukraine/politics/1264128-ya-tri-dnya-trenirovalas-studentka-udarivshaya-tabachnika-obuyasnila-prichinu-svoego-postupka).
9. Чепак каже, що Янукович уважно стежить за закриттям українських шкіл, але втручатися у ситуацію не буде / 30 серпня 2011 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://newsru.ua/ukraine/30aug2011/4erak.html>.
10. Табачник Д. Міністри не зобов'язані знати Конституцію і українську мову / 10 листопада 2010 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.dt.ua/articles/68815>.
11. Партія регіонів пропонує встановити статус російської мови як регіональної у половині областей України (законопроект 29 серпня 2011) [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://news.dt.ua/tags/ukrainskii-iazuk>.
12. Для країн СНД видали підручник української мови російською / 21 грудня 2010 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://news.dt.ua/articles/71876>.
13. Батьки школярів оскаржують рішення суду / 30.08.2011 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://nbb.com.ua/news/1275/18>.
14. На Луганщині сотні громадян чинять опір закриттю української школи. Влада змушена маневрувати / 20 лютого 2011 <http://varta.kharkov.ua/novini/ukraine/1083546.html>.